

BACKGROUND REPORT

PRAGUEPRAŽSKÝ
STUDENTSTUDENTSKÝ
SUMMIT

HRC

Úvod do dějin lidských práv

Autor: Michal Zikmund
Imprimatur: Vojtěch Bahenský, Kateřina Vencbauerová
Jazyková úprava: Jakub Kopřiva
Grafická úprava: Jan Hlaváček, Michal Zikmund

Model OSN

Vydala Asociace pro mezinárodní otázky pro potřeby XX. ročníku Pražského studentského summitu.
© AMO 2014

Asociace pro mezinárodní otázky
Žitná 27, 110 00 Praha 1
Tel./fax: +420 224 813 460, e-mail: summit@amo.cz
IČ: 65 99 95 33

www.amo.cz

www.studentsummit.cz

1 Úvod do dějin lidských práv

„Pokládáme za samozřejmé pravdy, že všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni, že jsou obdařeni svým stvořitelem určitými nezcizitelnými právy, že mezi tato práva náleží život, svoboda a sledování osobního štěstí.“ Tato věta z Deklarace nezávislosti Spojených států amerických se nám zdá být zcela samozřejmou. O necelých třináct let později inspirovala francouzské revolucionáře, kteří její obdobou uvedli Deklaraci práv člověka a občana¹, platnou dodnes. Téměř doslovnou obdobu čl. 1 Deklarace pak obsahuje česká Listina základních práv a svobod² i Ústava Slovenské republiky³, stejně jako Všeobecná deklarace lidských práv OSN⁴. Ústavy či lidskoprávní katalogy⁵ téměř všech států světa přiznávají svým občanům nezadatelná lidská práva. Jejich rozsah se však od dob francouzské revoluce značně rozšířil.

Po většinu kulturní historie lidstva – až do osvícenství v druhé polovině 18. století a následné vlny konstitucionalismu, která probíhala po celé 19. století⁶ – však bylo smyslem fungování státu pouze udržení a maximalizace jeho moci. Myšlenkový koncept, že stát je zřízen v zájmu obyvatelstva jeho území, se sice vyskytoval již od antiky, trvalo však mnoho staletí, než ho státy alespoň nominálně přijaly za svůj.

V tomto textu budeme sledovat vývoj myšlení o lidských právech a to, jak se tento vývoj promítal do praxe. Začneme u kořenů přirozenoprávního myšlení v antice (zejména u školy stoiků), budeme se zabývat tím, jak bylo rozvíjeno středověkými křesťanskými autory, dále renesančními a osvícenskými mysliteli. Od osvícenské doby se již má cenu zaměřit na politický vývoj, proto budeme vždy výklad o politickém myšlení doplňovat výkladem o historii.

¹ Srovnej s čl. 1 Deklarace: *„Lidé se rodí a zůstávají svobodnými a rovnými ve svých právech.“*

² Srovnej s čl. 1 Listiny: *„Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i právech.“*

³ Srovnej s čl. 1 Ústavy: *„Ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach.“*

⁴ Srovnej s čl. 1 Všeobecné deklarace: *„Všichni lidé rodí se svobodní a sobě rovní co do důstojnosti a práv. Jsou nadáni rozumem a svědomím a mají spolu jednat v duchu bratrství.“*

⁵ Zatímco některé státy (jako USA, SRN či Slovensko) mají obsažen katalog lidských práv přímo v ústavě, jiné (jako Francie nebo ČR, stejně jako EU jakožto nadstátní útvar) je vyčleňují do zvláštního ústavního zákona. Jde spíše o technické dělení (které má kořeny ve francouzské revoluci, při níž byla Deklarace práv člověka a občana vydána dříve než první ústava), na úroveň ochrany lidských práv nemá žádný vliv.

⁶ Korsická ústava byla vydána r. 1755, švédská 1772, polská 1791. Ve stejnou dobu vydávaly ústavy americké koloniální státy, ty pak nahradily Články konfederace z roku 1777 a ty pak Ústava USA z roku 1787. Francie vydala první z dosud patnácti ústav (nepočítáme-li nedokončený girondinský projekt ústavy a ústavu vichistické Francie) roku 1791. Následovaly blízké státy jako Nizozemsko (1815) a Belgie (1830, v rok svého vzniku), z německých států bylo první Bavorsko (1808), vlna ústavnosti v německých oblastech v zásadě postupovala z jihu na sever, Prusko mělo první ústavu až v roce 1850, později než sousední Rakousko (1848) nebo Dánsko (1849). Sjednocené Německo vydalo ústavu hned v roce svého vzniku, tedy 1871, sjednocená Itálie (1861) použila sardinské Albertovy statuty z roku 1848. Osmanská říše získala ústavu roku 1876.

Zhruba od 19. století už bude výklad o historii převažovat nad výkladem o politickém myšlení, protože není možné v takto krátkém dokumentu ani stručně postihnout reflexi lidských práv v politické filozofii. Čtenářům, kteří by o toto velmi zajímavé a důležité téma měli zájem, tak můžeme pro začátek doporučit bližší studium ideologického trojúhelníku liberalismus-konzervatismus-socialismus.

2 Předosvícenské přirozenoprávní myšlení

Doktrínu lidských práv můžeme v zásadě ztotožnit s přirozenoprávní školou, která hlásá, že nad pozitivním právem (právem, které vydávají k tomu oprávněné orgány) stojí právo přirozené, soubor pravidel, jimž se mají pozitivněprávní systémy přizpůsobit, k jejichž naplňování mají směřovat. Názory na to, odkud se přirozené právo „bere“, jsou pochopitelně různé a měnily se v čase. Křesťanští političtí myslitelé je považovali za dané Bohem, teorie společenské smlouvy, která se plně rozvinula v době osvícenství, se snaží jejich existenci obhájit na základě logiky, bez dovolávání se nadpřirozena.

2.1 Antické kořeny přirozenoprávního myšlení

V prvních státních útvarech – v Indii, Mezopotámii a Egyptě – se patrně nerozvinuly ucelenější filozofické systémy. Panovník byl považován za vtělení bohů a svoji moc nemusel nikterak jinak ospravedlňovat. Tradice přirozenoprávního (tedy i lidskoprávního) myšlení tak pozorujeme u antických Řeků. Do čtvrtého století před naším letopočtem obvykle řečtí filozofové chápali pojmy *nomos* (zákon) a *fysis* (příroda) jako protiklady⁷. Tak i dle Platónových⁸ (427-347 př. n. l.) Zákonů jsou dobro podle zákona a dobro podle přírody dvě různé věci, a žádný jednotný standard toho, co je dobré, neexistuje.⁹ Platón vůbec nebyl právě liberálním myslitelem.¹⁰ Nejvyšším cílem člověka i obce (člověk byl podle Platóna pouhou nedokonalou nápodobou otce) není dobro, ale spravedlnost. Tu jsou podle Platóna schopní poznat pouze filozofové, kteří tvoří malou vrstvu společnosti. Ti by také měli v zájmu všech ostatních vládnout. Jedině takový autoritářský společenský řád může předcházet postupné degeneraci.¹¹

⁷ KROGER, J. R., *The Philosophical Foundations of Roman Law*, str. 916.

⁸ Platónův pohled na obec nelze nezmínit, protože celá řada pozdějších teoretiků státu z něj vycházela. Anglický filozof Alfred North Whitehead (1861-1947) poznamenal, že celá západní filozofie je jenom komentář k Platónovi.

⁹ KROGER, J. R., *The Philosophical Foundations of Roman Law*, str. 916.

¹⁰ Rakouský filozof Karl Popper (1902-1994) naopak chápe Platóna, společně s G. W. F. Hegelem (1770-1831) a Karlem Marxem (1818-1883), za otce totalitarismu. Srovnej: POPPER, K., *Otevřená společnost a její nepřítelé I.*

¹¹ Srovnej: PLATÓN, *Ústava*.

Za zakladatele přirozenoprávního myšlení je považován až Platónův žák Aristotelés (384-322 př. n. l.). Ten na rozdíl od Platóna chápal obec jako garanta štěstí jejích obyvatel – lidé vytvářejí obce, protože člověk je ze své povahy společenský tvor¹².¹³ Zákony dělí Aristotelés na obecné, které jsou přirozené, nepsané a neměnné (Aristotelés se vyhýbal přímo termínu „přirozené právo“, používal spíše „právo dle přirozenosti“) a zvláštní, které jsou vytvořené člověkem pro život v konkrétní obci, zaznamenávají se písemně a jsou měnitelné a také se často mění. Přirozené zákony jsou podle Aristotela ty, které se osvědčují v praxi jako správné, smysluplné: tak muži jsou nadřazeni ženám a otrokům, protože jsou na rozdíl od nich nadáni rozumem.¹⁴ Pozdější myslitelé, jak uvidíme, s tímto posledním názorem rozhodně nesouhlasili. Fakt, že Aristotelés objevil či vynalezl (záleží na úhlu pohledu) přirozené právo, měl však velký vliv na pozdější myslitele.

Naopak typicky pozitivněprávní pohled¹⁵ vidíme u sofistů. Sofisté odmítali přijmout ucelený pohled na svět, který byl typický pro idealisty¹⁶ jako Sókratés, Platón a Aristotelés¹⁷. Ve státu nespatořovali naplňování žádného vyššího smyslu, raději se zabývali vzdělávání občanů zejména v rétorice. Taktéž neviděli žádný problém v tom, aby si za svoje služby nechávali platit.

Příznivějšího přijetí se dočkali idealisté u další původně řecké filozofické školy, stoiků, která byla velmi úspěšná ve starém Římě (ke stoicismu se hlásil i císař Marcus Aurelius). Stoici se u Aristotela inspirovali zejména v myšlence přirozeného práva (pro které zároveň začali používat tento název). Přirozené právo ztotožňovali s Bohem a toho ztotožňovali s celým světem – Bůh je ve všem obsažen, vše řídí a všemu dává smysl. Na rozdíl od Aristotela neomezovali přirozené právo na lidi – i zvířata podle nich mají duši a jsou schopná poznat přirozené právo. Tak podle Cicera jsou zvířatům i lidem společné pudy, které vycházejí z přirozeného zákona: družit se, množit se a starat se o potomstvo. Lidé však pochopitelně

¹² *Zoon politikon*.

¹³ Srovnej: ARISTOTELÉS, *Politika I.*; ARISTOTELÉS, *Politika II.*

¹⁴ KROGER, J. R., *The Philosophical Foundations of Roman Law*, str. 916-920.

¹⁵ Iuspozitivisté se domnívají, že přirozené právo neexistuje a nejvyšším zákonodárcem je vždy stát jakožto suverén. Typickým zastáncem pozitivněprávního myšlení byl anglický filozof Thomas Hobbes (1588-1679), kterého ještě zmíníme v souvislosti s iusnaturalistou Johnem Lockem.

¹⁶ Idealisté pro to, že věřili, že veškerý svět je jenom nedokonalá nápodoba světa idejí a vše, co na světě existuje, má svůj předobraz v tomto nadpřirozeném světě. Pro toto přesvědčení byli později velmi kladně přijati křesťanskými filozofy.

¹⁷ Jejich pohled na ně byl až posměšný, sofista Aristofanés (446-386) napsal o Sókratovi satirickou hru *Oblaka*.

jakožto rozumní tvorové mají mnohem širší přirozených povinností: Stobaeus¹⁸ jmenuje poctivý a spravedlivý život, úctu k rodině a vlasti, přátelství, péči o zdraví, debatování a zastávání veřejných úřadů. Druhá odlišnost mezi Aristotelem a stoiky tkví v pohledu na vztah přirozeného a pozitivního práva, na vztah toho, co lidé správně mají dělat a co dělají, na vztah mezi tím, co má být a co je. Jak jsme si vysvětlili, Aristotelés chápal přirozené právo jako to, co pozorujeme v praxi a co se jeví jako správné, užitečné, univerzální. Stoici kladli důraz to, že přirozené právo je norma chování, daná Bohem, kterou lidé v praxi pravidelně porušují, a to proto, že mají svobodnou vůli. I zažitý vzorec chování (jako krádež) může být v nesouladu s přirozeným právem. A jako takový příklad společenského fenoménu, který je všeobecně rozšířen, ale je nesprávný, považovali otroctví: lidé, muži a ženy, jsou si ze své podstaty rovni, sdílejí společné charakteristiky, které je činí lidmi.¹⁹

A byli to opět stoici, kteří explicitně postavili přirozené právo nad pozitivní. Podle Zenóna z Kitia (333-262) by měli všichni lidé a všechny obce přijmout „jeden způsob života a řádu“, který je v souladu s přirozeným právem. Cicero (106-43) rozlišoval *ius civile* (římské pozitivní právo), *ius gentium* (právo národů, jímž se řídily vztahy Římanů s příslušníky cizích státních celků) a *ius naturale* (právo přirozené, „věčné“, „rozumné“, „Nejvyšší zákon“, „Pravý zákon“, „základ Spravedlnosti“).²⁰

Stoa ovlivnila klasické římské právníky. Gaius (130-180) ještě přijímal Aristotelovu koncepci práva podle přirozenosti, stejně tak jako např. Aristotelův pohled na otroctví²¹ (zajímavé je, že ztotožnil přirozené právo s římským cizineckým právem, *ius gentium*²², o němž už jsme se zmiňovali), Ulpianus (170-223) už přijímal stoickou koncepci přirozeného práva jakožto morálního normativu, měřítek, podle nichž se posuzuje správnost práva platného. Svatbu, plození dětí a péči o ně chápal jako fenomény, které vycházejí z přirozeného práva a jež musí platné právo chránit.²³

Výklad o římských právnících není samoúčelný, protože stejně jako měli řečtí filozofové zásadní vliv na pozdější evropskou filozofii, vychází evropské (zejména soukromé) právo z toho římského. Středověcí právníci studovali *Digesta*, monumentální sbírku právních názorů

¹⁸ Stobaeus, který žil v Makedonii v 5. století našeho letopočtu, byl kompilátor (ten, kdo dělá výpisky, sbírky) řeckých filozofů. Práce kompilátorů jsou obecně velmi cenné, protože původní díla se často nedochovala.

¹⁹ KROGER, J. R., *The Philosophical Foundations of Roman Law*, str. 921-937.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Tamtéž, str. 920-921.

²² KINCL, J.; URFUS, V.; SKŘEJPEK, M., *Římské právo*, str. 21 (odd. 31).

²³ KROGER, J. R., *The Philosophical Foundations of Roman Law*, str. 937-939.; srovnej: KINCL, J.; URFUS, V.; SKŘEJPEK, M., *Římské právo*, str. 21 (odd. 31).

pěti klasických právníků (Papiniana, Paula, Ulpiana, Modestina a Gaia), kterou nechal pořídit byzantský císař Justinián I. v 6. století našeho letopočtu.²⁴

2.2 Vývoj konceptu ve středověku

Jak jsme si řekli v předchozí podkapitole, byli středověcí učenci výrazně ovlivněni antikou, především Platónem a Aristotelem. Nejvlivnějším filozofem patristiky (raně středověké křesťanské teologie) byl novoplatonik sv. Augustin (354-430), biskup z území dnešního Alžírsko. Ve svém rozsáhlém díle O Boží obci (*De civitate Dei*) ztotožnil, podobně jako stoici, přirozené právo s Bohem, a stejně jako oni trval na jeho nadřazenosti pozitivnímu právu a na faktu, že člověk je schopen jednat proti přirozenému právu. Rozlišoval mezi obcí lidskou (tedy existující státy), která pochází od Kaina, je hříšná a dočasná. Jejím cílem je v zásadě tolik vyčkávání na spasení. Naproti tomu obec Boží (je nadpřirozená, nenachází se na tomto světě), která pochází od Ábela, je dokonalá a věčná. Na zemi ji zastupuje církev, a z toho tedy vyplývá nadřazenost církevní moci nad světskou. Sv. Augustin se zabýval i mezinárodními vztahy, pro svou teorii spravedlivé války je považován za jednoho z předchůdců liberalismu v tomto oboru. Augustin tvrdí, že válka je špatná, leda by šlo o válku obrannou, o válku za účelem zisku dříve ztracených území (přičemž zde už by samozřejmě dnešní liberálové nesouhlasili) a o válku za účelem šíření křesťanství.²⁵

Důkladněji se pak přirozeným právem zabýval nejvýznamnější představitel scholastiky (vrcholně středověké křesťanské teologie), sv. Tomáš Akvinský (1225-1274)²⁶. Ten vytvořil následující hierarchii zákonů: věčné (tedy např. přírodní zákony; ne vždy jsou pro člověka poznatelné), přirozené (stejně jako věčné vytvořené Bohem, zjevené v Bibli) a lidské. Lidské právo musí být v souladu s právem přirozeným, a zákony, které s ním nejsou v souladu, lidé nejsou povinni respektovat. Lidé zakládají státy, protože jsou přirozeně uzpůsobení životu v obci, a účelem státu je šíření dobra a blahobytu – zde pozorujeme vliv Aristotela. Stejně jako Augustin hlásal Tomáš nadřazenost moci církevní nad mocí světskou.²⁷

Není velkým překvapením, že učení sv. Augustina a sv. Tomáše Akvinského přijala (římsko)katolická církev za své – z Akvinského vychází papežská bula *Unam sanctam* z roku 1302, která proklamuje, že moc duchovní a moc světská jsou dva meče, které Kristus svěřil

²⁴ KINCL, J.; URFUS, V.; SKŘEJPEK, M., *Římské právo*, str. 42n (odd. 67n).

²⁵ Srovnej: AURELIUS, A., *O boží obci – 1. a 2. díl*.

²⁶ Sv. Tomáš, řečený *Doctor angelicus*, je patrně vůbec nejproslulejší křesťanský filozof. Novotomismus je dodnes oficiálním učením Římskokatolické církve.

²⁷ ADAMOVÁ, K., *Politická a právní učení vrcholného a pozdního středověku*.

(katolické) církvi. Církev propůjčuje jeden z mečů (moc světskou) světským panovníkům, ale jen proto, aby jej používali v zájmu církve^{28, 29}

V praxi se ve středověku objevily první dokumenty, které bychom mohli označit za kvaziústavní – omezovaly moc panovníka v zájmu jeho poddaných. V roce 1215 si koalice baronů³⁰, rytířů a měst vynutila na anglickém králi Janu Bezzemkovi podepsání Velké listiny práv (*Magna charta libertatum*), která měla mimořádný význam pro další ústavní vývoj Anglie, potažmo Spojeného království, a která je platná dodnes. Mimo jiné zaručuje právo na spravedlivý soudní proces a úměru vážnosti zločinu a tvrdosti trestu za něj, omezuje krále ve vybírání poplatků, zaručuje autonomii měst nebo povoluje cizím obchodníkům volný vstup do země.³¹

2.3 Vývoj konceptu v raném novověku (renesance, reformace)

Viděli jsme, že církevní autoři chápali limity světské moci v náboženství, v Božích příkázáních. Následná renesanční epocha se vyznačovala mysliteli, kteří se dívali na roli církve kriticky, a poprvé (odhlédneme-li od Aristotela, u kterého, jak víme, ještě nemělo přirozené právo normativní charakter) oddělili přirozené právo od Boha. Zároveň ale renesance znamenala „obnovení“ pozitivněprávního myšlení, jak si ukážeme na příkladu Niccola Machiavelliho.

Marsilius z Padovy (1270-1340) je považován za zakladatele **teorie společenské smlouvy**, tedy přesvědčení, že stát vzniká z vůle jeho obyvatel a jeho smyslem je zajišťování jejich blaha. Odmítal nadřazenost církve mimo jiné s tím, že císařství existovalo dříve než církev. Názory, že panovník má být volený a zákonodárnou moc má ustavovat lid³², Marsilius značně předběhl svoji dobu.

V následujících stoletích otřásla Evropou protestantská revoluce, se kterou se museli vyrovnat i katoličtí myslitelé. Mezi protestanty jmenujme především Johanna Althusia (1557-1638) a skupinu monarchomachů. Althusius navazoval na Marsilia a zdůrazňoval, že státní moc nepochází od Boha, ale z lidu. Monarchomachové (jako François Hotman nebo Théodore de Bèze) prohlašovali, že poddaní mají právo na odpor proti špatnému vládci, někteří se domnívali, že takového lze i zabít.³³

²⁸ Tento svérázný, i když silně rozšířený výklad zrovna neodpovídá tomu, co hlásal Ježíš. Srovnej: Matouš 22:16-21.

²⁹ TRETERA, J. R., *Právní dějiny církví od 6. století do 20. století*, str. 134.

³⁰ Vyšších šlechticů, leníků, kteří měli léno přímo od krále.

³¹ KUKLÍK, J.; SELTENREICH, R., *Dějiny angloamerického práva*, str. 40-41.

³² ADAMOVÁ, K., *Politická a právní učení vrcholného a pozdního středověku*.

³³ ADAMOVÁ, K., *Politická a právní učení novověku*.

Jean Bodin (1529-1596) byl po dlouhou dobu chybně vykládán jako teoretik absolutní monarchie. Je sice pravda, že ústředním pojmem Bodinovy filozofie je *suverenita* a Bodin neuznával světská omezení moci panovníka a nebyl přítelem práva na násilný odpor vůči panovníkovi, ale byl přesvědčen, že panovník je zavázán přirozeným, Božským právem. Tyranie (na rozdíl od despotie³⁴) je podle Bodina vždy nelegální a nelegitimní.³⁵

Na katolické straně se v raném novověku kromě Bodina lidskými právy zabývala i tzv. salamancká škola (podle univerzity v Salamance ve Španělsku), do níž patřili zejména Francisco de Vitoria (1483-1546) a Francisco Suárez (1548-1617).

2.3.1 Raně novověký pozitivismus: machiavelismus

Zcela jiný pohled na stát, než měli myslitelé, zmínění v předešlé podkapitole, měl Niccolò Machiavelli (1469-1527), který po mnoho let zastával vysoké úřady ve florentské republice. Po návratu Medicejských k moci byl úřadů zbaven a obviněn z úkladů proti této dynastii. Když i přes mučení obvinění odmítl, byl propuštěn a uchýlil se na svůj venkovský statek, kde napsal své nejvýznamnější dílo: *Vladař*. Machiavelli nepodřizuje moc žádným vyšším zásadám: zkoumá jednoduše, jak si ji co nejlépe udržet; proto bývá někdy považován za zakladatele empiricko-analytické politologie. Ostatně: člověk je ze své podstaty zlý a jeho povahu nelze vylepšit; chovají-li se lidé dobře, pak jen z donucení, a proto není na autoritářském vládci nic špatného. Machiavelli říká, že udržení moci záleží na dvou aspektech: fortuně (štěstí, to je ale vrtkavé) a virtù (doslova ctnosti, ale opět se nejedná o ctnost v morálním smyslu, ale spíše schopnost, schopnost udržet si moc). Panovník si může zavázat poddané buď vděčností nebo strachem, přičemž je obojí poměrně těžké kombinovat a nejde-li to, je jistější zvolit krutovládu.³⁶ Vladař se dočkal odsouzení od katolické církve (která je zařadila na seznam zakázaných knih), tak od humanistických a osvícenských filozofů. Je ale zajímavé, že například italský neomarxista Antonio Gramsci interpretoval Vladaře tak, že se ve skutečnosti jedná o dílo napsané pro poddané, jimž měl pomoci prohlédnout povahu jejich útlaku.

³⁴ Například panovník, který ve spravedlivé válce porazí cizí stát a zotročí jeho obyvatele, jedná despoticky, kdežto ten, který zotročí vlastní lidi, jedná tyransky.

³⁵ Stanford Encyclopedia of Philosophy, *Jean Bodin*.

³⁶ Srovnej: MACHIAVELLI, N., *Vladař*.

3 Osvícenství: přirozenoprávní revoluce

Skutečný rozmach přirozenoprávního a lidskoprávního myšlení spojený s vlnou revolucí a následným rozmachem ústavnosti přineslo osvícenství, myšlenkový proud, rozšířený mezi evropskými intelektuály na konci 17. století a především v 18. století. Osvícenství hlásalo racionalitu, humanitu a sekularitu, tedy hodnoty, na nichž stojí vyspělé státy dnes. Důsledkem osvícenství byl v nejširším smyslu proces *odkouzlení světa* – lidé se odvrátili od nadpřirozených sil a jejich místo zaplnila věda. Debata o tom, zda mělo osvícenství na lidstvo kladný nebo záporný přínos, je velmi živá dodnes. Liberálové, kteří z osvícenského myšlení vycházeli, čelili kritice nejen konzervatismu, který je obvinil z přetrhání prastarých vazeb lidského společenství a ze sociálního inženýrství³⁷, ale později i z pozic tzv. nové levice (frankfurtská škola, postmodernismus ad.), která označila osvícenství za ve své podstatě totalitní³⁸ a např. Theodor W. Adorno (1903-1969) považoval nacismus za důsledek osvícenského způsobu myšlení.³⁹

3.1 Teoretici společenské smlouvy: Hobbes, Locke, Rousseau a jejich vliv na politiku

Osvícenství jsme si zvyklí spojovat spíše s kontinentální Evropou, nicméně i nový způsob myšlení založený na odmítnutí nadpřirozena a přijmutí vědeckého způsobu zkoumání světa (založeného na pozorování a na testování hypotéz) se projevil i na Britských ostrovech, a to ve formě empirismu (britští myslitelé kladli důraz na smyslové poznávání, kontinentální na rozum). Mezi empiriky řadíme i Thomase Hobbesa a Johna Locka, třetici velkých teoretiků společenské smlouvy pak uzavírá Jean Jacques Rousseau.

³⁷ Velmi poutavě o konzervativní kritice liberalismu od Edmunda Burka podnes hovoří mj. Robert Nisbet ve své monografii *Politický konzervatismus: sen a realita* (viz zdroje).

³⁸ „Co se nechce přizpůsobit měřítku vypočitatelnosti a užitečnosti, to osvícenství považuje za podezřelé. Pokud už se může nerušeně rozvíjet bez vnějšího omezování, nemá již žádnou zábranu. (...) Na každém duchovním odporu, který najde, osvícenství pouze zvětšuje své síly. To vyplývá z toho, že i v mýtech rozpoznává osvícenství samo sebe. Ať už se odpor vůči němu odvolává na jakékoliv mýty, už tím, že se mýty stavějí do opozice a stávají se argumenty, přiznávají se k principu rozkladné racionality, kterou vytýkají osvícenství. Osvícenství je totalitární. (...) Oidipova odpověď na otázku Sfingy - „Je to člověk“ – se bez rozlišování opakuje jako stereotypní vysvětlení, ať už má osvícenství před očima zlomek objektivního smyslu, obrys nějakého řádu, strach před zlými mocnostmi nebo naději na vykoupení. Jako skutečné bytí a dění uznává osvícenství předem jen to, co lze uchopit prostřednictvím jednoty; jeho ideálem je systém, z něž vyplývá vše a každý.“ (ADORNO, T. W.; HORKHEIMER, M., *Dialektika osvícenství*, str. 19-20.

³⁹ Např.: ADORNO, T. W.; HORKHEIMER, M., *Dialektika osvícenství*, str. 26.

3.1.1 Thomas Hobbes

Teoretik, který měl značný vliv na rozvoj liberalismu, byl paradoxně typický pozitivista: Angličan Thomas Hobbes (1588-1679). Hobbes ve svém díle *Leviathan* popsal stát jako stejnojmennou příšeru, která drží v jedné ruce meč (světskou moc) a ve druhé biskupskou berlu (náboženská moc). Leviathanovi svěřují moc sami lidé. V přirozeném (předcivilizačním) stavu je lidský život krátký a plný utrpení, každý, i ten nejsilnější, se musí neustále bát o život. Proto se lidé vzdají části své osobní svobody-suverenity (např. svobody někoho zavraždit a vzít si jeho majetek) a odevzdají ji Leviathanovi-suverénovi, který jim bude v jejich vlastním zájmu vládnout – tak uzavřou **společenskou smlouvu**. Tento proces je však nevratný: suverénovi se nikdy nesmí lid vzbouřit, společenskou smlouvu nelze vypovědět. Pouze kdyby suverén neplnil svoji základní povinnost, tedy udržovat pořádek, mohou lidé nastolit nového: v tom případě totiž suverén svoji část smlouvy neplnil, lidé jí tedy nejsou zavázáni.⁴⁰ Ač tedy pozdější liberálové nesouhlasili s Hobbesem v tom, že občané nemají právo na odpor, je Hobbes pro liberalismus velmi důležitý proto, že rozpracoval teorii společenské smlouvy, která slouží jako filozofická obhajoba demokracie. Ta totiž je v přímém rozporu s feudální představou panovníka z boží moci. Edmund Burke, zakladatel moderního konzervatismu, společenskou smlouvu příkře odmítl⁴¹ a konzervativci se k ní vesměs staví zdrženlivě dodnes⁴² (čímž samozřejmě nechceme říci, že by se konzervativci chtěli vrátit k feudalismu).

3.1.2 John Locke a jeho vliv na americkou revoluci

Anglický filozof John Locke (1632-1704) vycházel z podobných předpokladů jako Hobbes, jeho pojetí společenské smlouvy je ale méně pozitivistické. Locke zdůrazňuje limity panovnickovy moci, jimiž je právě přirozené právo, dané Bohem (Hobbes byl naproti tomu přinejmenším vlažný křesťan, možná i deista⁴³, náboženství vnímal primárně jako tmelící prvek státu⁴⁴). Do přirozených práv počítal Locke kromě práva na život a svobodu (zdůrazňoval mj. právo na svobodné vyznání) i právo vlastnit majetek. Panovníka, který přirozená práva nedodržuje, mají poddaní právo svrhnout. Zatímco Hobbes neuznával dělbu moci (Leviathan koncentruje všechny), podle Locka má být oddělena na zákonodárnou,

⁴⁰ Srovnej: HOBBS, T., *Leviathan*.

⁴¹ NISBET, R., *Politický konzervatismus*, str. 46-47.

⁴² Příklady bychom našli mnoho, uveďme např. poměrně typický text ředitele Občanského institutu Romana Jocha, který je známý zásadovým až radikálním konzervatismem: JOCH, R., Legitimita režimu a postoj Západu k moci.

⁴³ Deisté věří, že Bůh sice svět stvořil, ale už do jeho chodu dále nezasahuje; tento postoj byl poměrně rozšířený i mezi Otcí zakladateli USA.

⁴⁴ Srovnej: Stanford Encyclopedia of Philosophy, *Thomas Hobbes*.

výkonnou a federální (tj. zahraniční politika státu). Dělbá moci tak, jak ji známe dnes (tj. třetí složka není zahraniční politika, kterou společně vykonávají legislativa a exekutiva, ale soudní moci), pochází až od Charlese de Montesquieua (1689-1755).⁴⁵

Hodnotíme-li rozdíly mezi Hobbesovou a Lockovou filozofií, nesmíme pustit ze zřetele jejich značně rozdílný historický kontext. Hobbes žil v období krvavé anglické občanské války a nedožil se konce autoritářské vlády Stuartovců, kdežto Locke zažil jejich pád a přijetí dvou významných lidskoprávních zákonů, které dodnes tvoří část britské „ústavy“. Jedná se o *Habeas Corpus Act* z roku 1679, který byl odpovědí na autoritářské tendence krále Karla II. Stuarta a který zaručoval těm, které zadrželi šerifové nebo správci, právo předstoupit před soud, který rozhodl o tom, zda byl obviněný zadržen důvodně – pokud ne, musel být propuštěn. Protože Karlov následník Jakub II. režim ještě utužil, byl svržen roku 1688 během tzv. Slavné revoluce za pomoci nizozemského místodržícího Viléma III. Oranžského. Vilém nastoupil následně na anglický trůn, ale musel se zavázat Listinou práv (*Bill of Rights*, nezaměňovat však se stejnojmenným dokumentem v USA). Ta znemožňuje králi mj. pozastavovat účinnost zákonů nebo z jejich působení vyjímát jednotlivce, udržovat stálou armádu v mírově době, svolávat mimořádné soudy či udílet kruté a neobvyklé tresty.⁴⁶

Fakt, že angličtí osadníci v Novém světě platili daně, ale nepožívali práv své domovské země (např. na zastoupení v parlamentu), o několik desetiletí později vyvolal americkou revoluci. Locke Otce zakladatele USA přímo inspiroval.⁴⁷ Na tomto místě nebudeme shrnovat průběh americké revoluce, neboť je čtenářům jistě v obrysech známý. Pouze opakujeme, že Ústava Spojených států amerických byla jednou z prvních ústav vůbec a pokud nepočítáme anglické ústavní dokumenty (jako zmíněnou Velkou listinu práv nebo *Habeas Corpus Act*), je dodnes nejstarší existující. Ústava vstoupila v účinnost roku 1787, články (dodatky k Ústavě), které zaručují široký výčet lidských práv, byly ratifikovány v roce 1791. Souhrnně se těchto deset článků nazývá Listina práv (*The Bill of Rights*) a zaručuje právo na svobodu slova, tisku, shromažďování, náboženského vyznání, ochranu obydlí a osobních dokumentů, právo na spravedlivý proces a na soudní porotu ad. Velmi důležitý je IX. dodatek, který proklamuje, že výčet práv v Listině nemusí být úplný a fakt, že některé z nich ústavodárce opomenul, nesmí být zneužit k popírání těch práv, která nejsou výslovně uvedena – obdobná obecná

⁴⁵ ADAMOVÁ, K., *Politická a právní učení novověku*, str. 702.

⁴⁶ KUKLÍK, J.; SELTENREICH, R., *Dějiny angloamerického práva*, str. 117-119.

⁴⁷ HLAVAČKA, M., *Dějepis pro gymnázia a střední školy 3*, str. 19-20.

ustanovení mají i dnešní lidskoprávní katalogy⁴⁸. Kontroverzní je naproti tomu druhý dodatek, který zaručuje právo volného držení zbraní v zájmu organizace milicí.⁴⁹ Nicméně by byla chyba domnívat se, že se Spojené státy přihlásily k myšlence lidských práv až roku 1791, přirozenoprávní myšlení je velmi patrné už v Deklaraci nezávislosti z roku 1776.⁵⁰

3.1.3 Jean Jacques Rousseau

Do třetice vzpomeňme dalšího velkého teoretika společenské smlouvy, a to toho nejradikálnějšího – Jeana Jacquese Rousseaua (1712-1778). Jestliže Locke inspiroval americkou revoluci, Rousseau byl velkým inspirátorem francouzské revoluce.⁵¹ Podle Rousseau byl přirozený stav zlatým obdobím lidstva – přirozený stav odpovídal přirozenému právu. Toto období, kdy lidé žili v harmonii s přírodou⁵², skončilo zavedením soukromého vlastnictví⁵³. Protože Rousseauovi bylo zřejmé, že návrat do pravěku není možný, usiloval alespoň o zavedení co nejdemokratičtější společnosti – inspirací mu bylo rodné Švýcarsko. Představy o takové společnosti rozpracovává v díle O společenské smlouvě, kterou začíná prohlášením, které je klíčové pro pochopení levice jako takové: „Člověk se rodí svobodný, ale je všude v okovech.“⁵⁴ Uzavřením společenské smlouvy se každý člověk podřizuje obecné

⁴⁸ Tak např. čl. 4 odst. 4 české Listiny základních práv a svobod: „Při používání ustanovení o mezích základních práv a svobod musí být šetřeno jejich podstaty a smyslu. Taková omezení nesmějí být zneužívána k jiným účelům, než pro které byla stanovena.“

⁴⁹ Srovnej: *Bill of Rights*.

⁵⁰ „*Pokládáme za samozřejmé pravdy, že všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni, že jsou obdařeni svým stvořitelem určitými nezcizitelnými právy, že mezi tato práva náleží život, svoboda a sledování osobního štěstí. Že k zajištění těchto práv se ustanovují mezi lidmi vlády, odvozující svoji oprávněnou moc ze souhlasu těch, jimž vládnou. Že kdykoliv počne být některá vláda těmto cílům na překážku, má lid právo jí změnit nebo zrušit a ustanovit vládu novou, která by byla založena na takových zásadách a měla svoji pravomoc upravenou takovým způsobem, jak uzná lid za nejvhodnější pro zajištění své bezpečnosti a svého štěstí.*“

⁵¹ Fakt, že se jej dovolávali jakobíni, by patrně Rousseau příliš nepotěšil, naštěstí se však jakobínského teroru nedomáhal.

⁵² Zde patrně čtenářům vytanou na mysli ideály romantických umělců – Rousseau byl skutečně jedním z inspirátorů romantismu.

⁵³ „*Onen člověk, který si obsadil jistý kus pozemku, prohlásil, tohle je mé! a našel dost prostoduchých lidí, kteří mu to uvěřili, byl skutečným zakladatelem občanské společnosti. Kolika zločinů, válek, vražd, béd a hrůz by bylo lidstvo ušetřeno, kdyby byl někdo vytrhal kůly, zasypal příkopy a zavolal na své druhy: chraňte se poslouchat toho podvodníka. Jste ztraceni, když zapomenete, že ovoce patří všem a země žádnému!*“

⁵⁴ Rozlišujeme mezi formální rovností (rovností před zákonem) a materiální rovností (rovností v majetkovém a jiném smyslu). Konzervativci problematizují i formální rovnost, proti které staví zděděný status a práva společenských skupin (šlechty, církve, měst, univerzit atp.). Klasičtí (pravíkoví) liberálové se soustředí na formální rovnost, kterou ztotožňují s rovností příležitostí; materiální rovnost podle nich není ani reálná, ani žádoucí a stát k ní nemá nikterak směřovat. Levice v menší nebo větší míře usiluje o překonání pouhé formální rovnosti s poukazem na fakt, že hrubá materiální nerovnost

vůli. Obecná vůle směřuje k obecnému blahu, a pokud někdo obecné vůli odporuje, může proti němu být použito donucovacích prostředků⁵⁵. Způsobem, jakým společnost dosahuje obecné vůle, je schvalování veškerých zákonů v referendech. V Rousseauově představě o státu tedy není místo na podřízení státní moci neměnitelným omezením, jako tomu bylo u Locka.⁵⁶

4 Dlouhé 19. století: rozmach ústavnosti a ideologie

Formálně je 19. století ohraničeno lety 1801 a 1900, ale historici jej vymezují spíše logicky daty 1789 (pád Bastily, začátek Velké francouzské revoluce) a 1914 (sarajevský atentát, začátek první světové války). Takto vymezené 19. století se vyznačuje společenskými změnami (nastolování prvních republik, překotné vydávání ústav, industrializace, četné lokální, nikoliv globální konflikty, kabinetní, spíše neideologická zahraniční politika) a v protikladu proti němu stojí krátké 20. století, které končí 11. zářím 2001 (20. století se vyznačuje rozpadem starých nadnárodních říší a vznikem národních států, celosvětovými konflikty, ideologičností, vedoucí až k velkým totalitním režimům, ale zároveň demokratizací).

4.1 Francouzská a další „buržoazní“ revoluce

Co se týče francouzské revoluce, kterým dlouhé 19. století začíná, názory na to, proč přes slibný začátek (šťastný rok 1790, zavedení konstituční monarchie) na rozdíl od americké skončila naprostou antitezí osvětských idejí (totalitárním režimem a všeobecným masakrem) a následnou restaurací monarchie. Někteří myslitelé upozorňovali na rozdílné ideologické kořeny obou revolucí (Locke vs. Rousseau). Edmund Burke viděl zásadní rozdíl v tom, že američtí osadníci pouze brání svá odvěká práva (na zastoupení v parlamentu, na náboženskou svobodu atp.), kdežto francouzští revolucionáři ničí osvědčený společenský řád, falšují a zamlčují historii, potírají náboženství a nahrazují jej ideologickými konstrukty a likvidují tradiční společenské skupiny ve jménu rovnosti.⁵⁷ Hannah Arendtová (1906-1975) zase zdůrazňovala, že francouzská revoluce byla primárně motivována ekonomickými faktory

vytváří v praxi i formální nerovnost (srovnej např. s nedávno vydanou Pikettyho monografií *Kapitál ve 21. století*).

⁵⁵ Tato část Rousseauovy filozofie se často vykládá jako předobraz totalitárních režimů, a praxe jakobínského teroru se na Rousseaua skutečně odvolávala (jakobíni např. zřídili Výbor pro obecné blaho). Na druhou stranu i moderní demokratické právní státy vyznávají princip většinového rozhodování a donucení těch, kteří státní moci odpírají. V DPS nicméně existují omezení moci v podobě ústav, a ty mj. zaručují i ochranu menšin.

⁵⁶ Stanford Encyclopedia of Philosophy, *Jean Jacques Rousseau*.; srovnej: LOUŽEK, M., Rousseau: předchůdce francouzské revoluce.

⁵⁷ Srovnej: BURKE, E., *Úvahy o revoluci ve Francii*.

(extrémní společenská nerovnost, ekonomické problémy absolutistické Francie spojené s velmi špatným zásobováním), kdežto americká těmi politickými.⁵⁸

Bylo by však přeci jenom poněkud příkré označit francouzskou revoluci za naprostý omyl a slepou vývojovou větev evropských dějin. První francouzská ústava byla sice nahrazena již čtrnácti dalšími (poslední, tzv. ústava páté republiky, v roce 1958), ale Deklarace práv člověka a občana zůstává dosud v platnosti. Především odstartovala francouzská revoluce rozsáhlé změny: měšťanstvo v mnoha státech začalo požadovat omezení moci panovníka a šlechty ústavou⁵⁹. Tento proces vyvrcholil roku 1848; některé státy získaly ústavu již předtím, ale zůstávaly monarchiemi (jako Bavorsko v roce 1808, Nizozemsko v roce 1815 a Belgie, která se od Nizozemska odtrhla, v roce 1830). Bouře roku 1848 byly kromě teorie přirozených práv motivovány novou ideologií, nacionalismem: nacionalisté považovali právo národů na svůj politický život též za přirozené.⁶⁰ Roku 1848 byla vydána první ústava i na našem území, tzv. dubnová. Roku 1849 byla po porážce revoluce a příchodu nového panovníka nahrazena tzv. březnovou ústavou, jejíž účinnost císař František Josef I. záhy pozastavil. Základní výdobytky dubnové ústavy nebyly zrušeny (rovnost před zákonem, konec poddanství a nevolnictví), ale císař vládl bez ústavního omezení až do roku 1861, kdy vydal pod vlivem oslabení Rakouska po porážce v Itálii tzv. únorovou ústavu. Další porážka (Pruskem v roce 1866) jej už roku 1867 donutila vydat tzv. prosincovou ústavu. Jako jediná z rakouských ústav nebyla oktrojovaná (schválil ji parlament) a vydržela až do konce monarchie, kdy ji nahradily ústavy nově vzniklých států, např. Ústavní listina Československé republiky z roku 1920.⁶¹

4.2 Ideologie: počátky feminismu a ideologický trojúhelník

Vraťme se ale ještě k soudobé kritice francouzské revoluce, protože zde můžeme navázat výkladem o dalším vlivným hnutím, které vychází z ideje lidských práv: feminismu. Pamflet Deklarace práv ženy a občanky⁶² od Olympe de Gouges (1748-1793) kritizoval fakt, že francouzská revoluce byla výhradně mužskou záležitostí: ženám nebyla přiznána politická

⁵⁸ Srovnej: ARENDOVÁ, H., *O revoluci*.

⁵⁹ Proto revoluce v 19. století (ale někde, např. v Nizozemsku, už dříve) používají starší učebnice v souladu s marxistickou historiografií termín „buržoazní revoluce“. Dnes se již používá velmi málo, přestože je trefný (revoluce vycházely z měšťanských vrstev, až později se začali bouřit i dělníci).

⁶⁰ Srovnej: Kolektiv autorů Právnické fakulty UK, *Dějiny evropského kontinentálního práva*, příslušné kapitoly.

⁶¹ Srovnej: MALÝ, K., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, str. 207-227.

⁶² Název pamfletu je, jak patrně, narážkou na Deklaraci práv člověka a občana. V originále se totiž jmenuje *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*, přičemž slovo *homme* znamená jako *člověk*, tak *muž*.

práva jako volit nebo být voleny (zavádění všeobecného volebního práva v 19. století vůbec ženy často poškozovalo, protože v například v rakouském kuriálním systému, užívaném do roku 1907, mohly volit alespoň některé ženy, např. bohaté vdovy, po volební reformě nemohly volit žádné). Olympe de Gouges ve své době nedosáhla většího úspěchu a byla popravena během jakobínského teroru, její vystoupení se ale obvykle považuje za počátek první vlny feminismu, která trvala asi do poloviny 20. století. Jejím cílem bylo především volební právo (proto se používal a dosud někdy používá termín sufražetky⁶³). Ač ženy získaly vlivné přímluvce jako Johna Stuarta Milla (1806-1873), v českých zemích např. Tomáše Garrigua Masaryka (1850-1937), volební právo jim většina žen přiznala až ve 20. století (v dlouhém 19. století to byly Nový Zéland (1893), jižní Austrálie (1895), Finsko (1906) nebo Dánsko (1908 v komunálních volbách, 1915 i do parlamentu).

Feminismus bychom mohli, společně s nacionalismem, označit za ideologie, které mají kořeny na konci 18. století a etablovaly se první polovině 19. I když bychom snad mohli označit např. katolictví a protestantství za dvě soupeřící ideologie, přemýšlíme obvykle o ideologiích, tedy ucelených filozofických a politických pohledech na svět, které mají normativní obsah, až právě od velké francouzské revoluce. Samotné slovo „ideologie“ pochází od francouzského filozofa Destutta de Tracyho (1754-1836). Dodejme, že 19. století vůbec znamenalo velký rozmach ideologií: vystoupením Karla Marxe (1818-1883), zejména vydáním Manifestu komunistické strany (1848), se uzavřel ideologický trojúhelník konzervatismus-liberalismus-socialismus⁶⁴. Každá z těchto ideologií nahlíží na lidská práva jinak a zdůrazňuje jinou skupinu práv (zejména ve vztahu individuální vs. kolektivní práva); tomuto se budeme blíže věnovat na jednom z přípravných setkání.

4.3 Počátky válečného práva

Jak jsme si již řekli, 19. století se vyznačovalo celou řadou válek (od napoleonských až po balkánské) a jeho závěr se vyznačoval militarizací a závody ve zbrojení. Na rozdíl od dřívějších byly tyto války masové: pro feudální stát byly typické žoldácké armády, moderní stát využívá plošných odvodů. Evropské intelektuální elity usilovaly alespoň o umenšení válečného utrpení. V roce 1859 přišel Henri Dunant, který zažil v témže roce bitvu u Solferina, s myšlenkou vytvoření mezinárodní organizace, jejímž cílem by byla péče o raněné vojáky; Dunant také chtěl, aby tato organizace požívala mezinárodní právní ochrany. V roce 1863 založila skupina švýcarských občanů na konferenci v Ženevě Mezinárodní výbor

⁶³ Suffrage (fr.) – volební právo.

⁶⁴ Socialismus už existoval před Marxem – dnes autory jako Saint-Simona, Fouriera a Owena označujeme jako utopické socialisty. Skutečně vlivným se socialismus stal až díky Marxovi.

pomoci zraněných a rok později se dvanáct států zavázalo chránit ve válečných konfliktech zraněné vojáky⁶⁵, ale také neútočit na civilisty a civilní cíle vůbec a naopak umožnit předání humanitární pomoci, zdržet se mučení vězňů a poskytnout jim základní potřeby včetně práva na kontakt s blízkými a také zdržet se používání některých typů zbraní. Ženevskou konferenci považujeme za počátek mezinárodního válečného práva.⁶⁶ Pravidla války dále upravily tzv. haagské konvence, podepsané na kongresech v letech 1899 a 1907. Neuspěly sice ve snížení stavů armád, ale došlo alespoň k další regulaci vedení válečných operací a především také k vytvoření Stálého rozhodčího soudu⁶⁷, který existuje dodnes.⁶⁸ Obě konference svolal ruský car Mikuláš II., nicméně na jejich svolání měla značnou zásluhu pražská baronka Bertha von Suttner (1843-1914), mírová aktivista, autorka pamfletu *Odzbrojte! (Waffen nieder!)* a první ženská laureátka Nobelovy ceny.⁶⁹

5 Krátké 20. století: století lidských práv nebo genocid?

První světová válka přinesla zásadní proměnu Evropy. Rozpad velkých říší (které se vyznačovaly autoritářstvím, ale také nadnárodním charakterem – tím míníme zvláště Rakousko-Uhersko a Osmanskou říši) umožnil vznik mnoha malých států, utvořených často na národnostním principu. Tento tzv. versailleský systém však zkrachoval kvůli kombinaci několika faktorů (vzájemné animozity, nedostatečného zájmu západní Evropy, vzestupu fašismu a stalinského komunismu). Nevídaný rozmach lidských práv v mezinárodním právu následoval po druhé světové válce, dodržování těchto smluv však v praxi vázlo.

5.1 Počátek století a liberální projekt Woodrowa Wilsona

Tento proces nebyl náhodný, tehdejší americký prezident Woodrow Wilson (1856-1924) usiloval o zásadní proměnu mezinárodního řádu, který se do té doby vyznačoval chladným mocenským kalkulem, proměnlivými koalicemi, neustálými válkami, kabinetní politikou (zahraniční politiku určovaly ve státě nejvyšší vrstvy, kdežto ty nižší sloužily jako *Kannonenfutter* – potrava pro kanóny). Wilsonova zahraničněpolitická koncepce stála na dvou pilířích: za prvé právo národů na sebeurčení a tedy vznik států jako Československo, Polsko nebo Jugoslávie⁷⁰, za druhé vznik mezinárodní organizace, která bude bdít na

⁶⁵ International Committee of the Red Cross, *150 Years of Humanitarian Action*.

⁶⁶ Österreichisches Rotes Kreuz, *150 Jahre Genfer Konventionen*.

⁶⁷ Nezaměňovat ani se Stálým soudem mezinárodní spravedlnosti, orgánem již zaniklé Společnosti národů, ani s Mezinárodním soudním dvorem, orgánem OSN.

⁶⁸ Encyclopædia Britannica, *Hague Conventions*.

⁶⁹ NobelPrize.org, *Bertha von Suttner – Biographical*.

⁷⁰ Tehdy oficiálně Království Srbů, Chorvatů a Slovinců.

udržováním přátelských vztahů mezi národy a mírovým (diplomatickým, soudním) řešením sporů.⁷¹

Společnost národů, která díky Wilsonovi vznikla, nebyla příliš úspěšná. První problém nastal krátce po uzavření Paktu o Společnosti národů – Senát Kongresu USA ji odmítl ratifikovat. Společnost národů nebyla schopná zasáhnout proti agresivní politice Itálie (obsazení Habeše), Japonsko (obsazení Koreji a Mandžuska) nebo Německa (obsazení demilitarizovaného Porýní) a po druhé světové válce nebyla obnovena. Byla však nahrazena Organizací spojených národů.⁷² Její vývoj zde studovat nebudeme, neboť se mu věnují jiné odborné dokumenty Pražského studentského summitu⁷³; v následujících kapitolách však zmíníme roli lidských práv v této organizaci a zejména funkci a činnost Rady pro lidská práva (HRC).

Začátek 20. století se dále vyznačovalo velkým rozmachem všeobecného volebního práva, a to i pro ženy. Nově vzniklé státy obvykle umožnily ženám volit od počátku své existence; ve Spojeném království bylo všeobecné volební právo pro muže zavedeno roku 1918, pro ženy 1928, ve Spojených státech byla veškerá omezení pro ženy zrušena na základě 19. dodatku ústavy v roce 1920 (byl to úspěch dlouholetého boje aktivistek, jako byla Alice Paul⁷⁴), v Kanadě kromě Québecu mohly ženy volit od roku 1920 a ve Španělsku od roku 1933. Ženy ve Francii, Itálii, Švýcarsku nebo v Japonsku si však musely počkat až do 40. – 90. let (ve Švýcarsku mohly ženy volit v kantonálních volbách až roku 1990!).

5.2 Druhá světová válka: krach lidskoprávních ideálů

Nacistický režim znamenal naprostou negaci lidských práv. Nacističtí teoretici dovedli do extrému voluntarismus, myšlenkový směr hlásající kult vůle a potlačení rozumu (iracionalismus). Středem myšlení Friedricha Nietzscheho (1844-1900), vlivného filozofa druhé poloviny 19. století (je jistě nespravedlivé vinit Nietzscheho z nacistických zločinů, sám Nietzsche např. odmítal nacionalismus, je ale pravda, že se Hitler a další nacisté Nietzscheho inspirovali) je *vůle k moci*; Nietzsche pohrdal soucitem (jak píše v Antikristovi: „*Slabí a nezdařenci at' zhynou: tot' první přikázání mé lásky k člověku!*“) a vyzýval k vytvoření nového, lepšího člověka – nadčlověka (*Übermensch*). Tento termín Nietzsche zamýšlel patrně

⁷¹ Srovnej: DRULÁK, P., *Teorie mezinárodních vztahů*, str. 24-25

⁷² DRULÁK, P., *Teorie mezinárodních vztahů*, str. 25-26.

⁷³ Například: <http://www.studentsummit.cz/cs/OSN-449.htm>

⁷⁴ O tomto hnutí pojednává film *Andělé s ocelovým hlasem* (*Iron Jawed Angels*) z roku 2004. Ač se jedná o dramatizaci (jednu z hlavních aktivistek si např. filmaři přimysleli), zakládá se na pravdivých událostech.

spíše v duchovním smyslu⁷⁵, Hitler ho nicméně pod vlivem starších teoretiků árijského rasismu⁷⁶ interpretoval v rasovém smyslu. V nacistické říši tedy nebylo místo pro slabé (tělesně a mentálně postižené), odlišné (homosexuály) ani pro příslušníky „nižších“ ras (Židy, Slované); moc státu nebyla nijak omezená a řídila se *vůdcovským principem* – Hitler byl více než pouhý diktátor, představoval sám o sobě život a vůli německého lidu a každé jeho slovo se stávalo zákonem – „*Führerworte haben Gesetzeskraft*“, jak opakoval Adolf Eichmann při svém procesu v Jeruzalémě⁷⁷. Praktické důsledky hitlerovské ideologie patrně není nutné shrnovat.

V leninském a stalinském Sovětském svazu byla ovšem situace podobná. Leninismus – pro sovětské poměry upravená, chtělo by se říci zpružněná forma marxismu⁷⁸, který naprosto odmítal demokratické instituce jako svobodnou politickou soutěž, svobodu slova, shromažďování či nezávislé odbory. Diktatura proletariátu byla v Leninově pojetí, jak sám říkal, „*vláda síly, ne práva*“, vůle proletariátu, ztělesněné ve svém uvědomělém předvoji, komunistické straně (podobně jako vůli německého lidu ztělesňoval Vůdce), nesměla být ničím omezována.⁷⁹ Ani důsledky leninismu a stalinismu jistě není nutné shrnovat. Po odsouzení kultu osobnosti (Stalina) v roce 1956 došlo ve východním bloku k určité liberalizaci a komunistické státy byly nadále spíš autoritářské než totalitní. Státy jako ČS(S)R formálně přiznávaly svým občanům poměrně široký katalog lidských práv, byť bylo jejich pojetí ovlivněné marxisticko-leninskou jurisprudencí; o tom si povíme v následující kapitole.

5.3 Nejnovější dějiny

5.3.1 Konec 40. let: vznik OSN a procesy s válečnými zločinci

Po druhé světové válce byl akcent na zachování míru a respekt k lidským právům ještě silnější než po první. I když se genocida objevila již dříve (britské koncentrační tábory během búrských válek, turecká genocida Arménů, Stalinovy gulagy, uměle vyvolaný ukrajinský hladomor), šok z objevených vyhlazovacích táborů patrně Evropu navždy změnil⁸⁰.

⁷⁵ Srovnej: NIETZSCHE, F., *Tak pravil Zarathustra*, str. 10-13.

⁷⁶ Arthur de Gobineau (1816-1882) nebo Houston Stewart Chamberlain (1855-1927) rozšířili názor, že nositelem kultury je indoevropská-árijská rasa (tedy Germáni, Keltové, Slované atp.) a ostatní rasy jsou méně kvalitní, přičemž nejhorší je rasa židovská. Hitler tyto teorie upravil podle potřeby zejména v tom smyslu, že Slované jsou ve skutečnosti smíšení s asijskými kočovníky, proto nedosahují kvalit árijské rasy.

⁷⁷ AGAMBEN, G., *Homo sacer*, str. 177-178.

⁷⁸ Srovnej např.: HEYWOOD, A., *Politické ideologie*, příslušné kapitoly (klasický marxismus, ortodoxní marxismus).

⁷⁹ Srovnej: KOŁAKOWSKI, L., *Main Currents of Marxism*, str. 744-763.

⁸⁰ Tak Adorno poznamenal, že *je barbarské psát básně po Osvětimi*.

Hlavním lidskoprávním mezníkem v období těsně po válce bylo **prolomení doktríny absolutní státní suverenity**, a to v důsledku procesů s válečnými zločinci (v Norimberku, Tokiu a jinde) a rovněž založení Organizace spojených národů, která má výrazně širší pravomoci, než dřívější Společnost národů. Vztah mezinárodní a vnitrostátního práva byl před Norimberkem čistě dualistický, mezinárodní právo a právní systémy jednotlivých států byly zcela oddělené, pokud státy k mezinárodnímu právu přistoupily, pak čistě ze své vůle⁸¹. Jakkoliv je dosud státní suverenity významnou hodnotou, chráněnou mezinárodním právem, není již absolutní a nelze jí již omlouvat zločiny proti lidskosti.⁸²

Chartu OSN podepsali zástupci padesáti států (včetně ČSR) 24. června 1945 v San Franciscu. Na rozdíl od Paktu Společnosti národů, který se soustředil na uchování míru, Charta výslovně hovoří o lidských právech, a to již v preambuli⁸³. Čl. 1 odst. 3 Charty pak jmenuje mezi cíli OSN podporu a posilování „úcty k lidským právům a základním svobodám pro všechny bez rozdílu rasy, pohlaví, jazyka nebo náboženství“. Dle Charty může být jenom stát, který respektuje cíle OSN, přijat za člena. Naopak stát, který hrubě ohrožuje mír a bezpečnost, může být cílem nevojenských i vojenských sankcí – to byl třeba příklad Iráku, který napadl v roce 1990 Kuvajt. Tyto kroky by ale byly teoreticky možné i proti státu, který členem OSN není (např. kdyby z ní účelově vystoupil jako Německo ze Společnosti národů v roce 1933); Charta OSN v čl. 2 odst. 6 stanoví, že: „Organizace zajistí, aby státy, které nejsou jejími členy, jednaly podle těchto zásad, pokud to bude nutné k udržení mezinárodního míru a bezpečnosti.“ Již roku 1946 byla ustavena Komise OSN pro lidská práva.⁸⁴

Norimberský tribunál byl ustaven jen o několik týdnů později - stalo se tak podle tzv. Londýnské charty z 8. srpna 1945. Podepsaly ji vítězné mocnosti Spojené státy americké, Spojené království, Francie a Sovětský svaz. Dohoda definovala tři zločiny, z nichž mohli být nacističtí zločinci obviněni: zločiny proti míru, válečné zločiny a zločiny proti lidskosti. Tribunál se pochopitelně potýkal s kritikou, a to nejen ze strany souzených nacistických předáků. Kritici především namítali, že soud porušuje právní zásadu *nullum crimen sine lege*⁸⁵ – tato výtku směřovala ke všem třem skutkovým podstatám, ale zejména k zločinům proti míru,

⁸¹ I když je tato poučka poněkud formalistní, i před Norimberským procesem byly často státy fakticky nuceny přijmout mezinárodní právo, které by za normálních okolností nebyly přijaly – příklad je téměř jakákoliv mírová smlouva.

⁸² TOMUSCHAT, Ch., *The Legacy of Nurnberg*, str. 837-838.

⁸³ „MY, LID SPOJENÝCH NÁRODŮ, JSOUCE ODHODLÁNI uchránit budoucí pokolení od metly války, která dvakrát za našeho života přinesla lidstvu nevýslovné strasti, odhodláni deklarovat znovu svou víru v základní lidská práva, v důstojnost a hodnotu lidské osobnosti, v rovná práva mužů i žen a národů velkých i malých(...).“

⁸⁴ Informační centrum OSN v Praze, *Lidská práva v datech*.

⁸⁵ Není zločinu bez zákona.

které údajně neměly v době druhé světové války⁸⁶ žádný právní základ (zatímco právo válečné, jak víme, upravovaly ženevské a haagské dohody). Za všechny protiargumenty shrňme právní názor Christiana Tomuschata⁸⁷, profesora veřejného práva, mezinárodního práva a evropského práva na Humboldtově univerzitě v Berlíně. Dle Tomuschata jsou námitky proti válečným zločinům proti lidskosti a válečným zločinům zcela neopodstatněné. Jedním z pramenů mezinárodního práva (které mnohem více než vnitrostátní právo vychází z nepsaných obyčejů a zažitých principů) jsou právní principy, společné civilizovaným národům. Ty nepochybně uznávají vraždu nebo mučení za trestné činy. Nové bylo jen jejich uplatnění na mezinárodní úrovni. Co se týče námitek proti zločinům proti míru, Tomuschat za prvé opakuje argument samotného tribunálu, že útočnou válku zakázal Briand-Kellogův pakt z roku 1928, kterým se Německo zavázalo, a poznamenává, dále že zásada *nullum crimen sine lege* se musí posuzovat podle svého smyslu: tím je ochrana svobody občanů před neomezenou mocí státu. Není myslitelné touto liberální zásadou omlouvat nejtěžší zločiny proti lidskosti, protože pak by právo ztratilo svůj smysl: zajišťovat pokojné soužití lidstva.⁸⁸

5.3.2 Studená válka: obecný přehled

Optimistické období po druhé světové válce však trvalo opět jen velmi krátce. Mezi bývalými spojenci se vyostřily ideologické spory, které vedly k tzv. studené válce. Nešlo o přímý střet mezi supervelmocemi (USA a SSSR), neboť si aktéři uvědomovali, že by takový střet patrně znamenal vyhlazení života na Zemi. Typický byl proto nepřímý boj, spočívající v podpoře jedné ze stran při konfliktech ve třetím světě, méně často jedna z velmocí přímo vojensky intervenovala (USA do Koreje⁸⁹ nebo Vietnamu, SSSR do Afghánistánu, ale i do vyspělých zemí, jako Maďarsko a Československo). Činnost OSN byla v tu dobu do značné míry znemožněna kvůli absolutnímu právu veta, které měly oba tábory v Radě bezpečnosti⁹⁰.

50. léta se nicméně nesla ve znamení porušování lidských práv, a to nejen ve východním bloku (můžeme však říci, že míra a závažnost tohoto byla ve východním bloku nesrovnatelně větší, než v západním). Podle Ústavu pro studium totalitních režimů bylo v ČSR popraveno z politických důvodů kolem 250 osob (údaje se pohybují od 227 do 262), poslední v roce

⁸⁶ Dle principu vyloučení retroaktivity se nesmí (faktické) jednání posuzovat podle právní úpravy, které v té době ještě nebyla platná; opak je možný pouze tehdy, když to obviněnému svědčí. Tak například český trestní zákoník umožňuje pachatelům trestných činů uložit trest podle nové úpravy, je-li nižší, než podle staré.

⁸⁷ TOMUSCHAT, Ch., *The Legacy of Nurnberg*.

⁸⁸ TOMUSCHAT, Ch., *The Legacy of Nurnberg*, zejména str. 832-837.

⁸⁹ Nutno ale poznamenat, že tuto intervenci proti KLR schválila Rada bezpečnosti, a to proto, že SSSR v tu dobu absentoval, čímž protestoval proti přítomnosti Čínské republiky (Tchaj-wanu).

⁹⁰ ČEPELKA, Č.; ŠTURMA, P., *Mezinárodní právo veřejné*, str. 715.

1960⁹¹.⁹² Další političtí vězni zemřeli na následky věznění nebo v uranových dolech. Situace v jiných zemích východního bloku byla obdobná, neboť se politické procesy a represe vůbec koordinovaly z Moskvy. Určité uvolnění nastalo ve východním bloku po XX. sjezdu KSSS, na němž přednesl první tajemník ÚV KSSS Nikita Chruščov referát „O kultu osobnosti a jeho důsledcích“. Znamenal konec stalinistické éry, Sovětský svaz se však nezbavil brutálních metod: liberalizační tendence, které XX. sjezd vyvolal v Maďarsku (ale také smrt polského vůdce Bolesława Bieruta a s ní liberalizační proces v Polsku) a které vedly až k ohlášenému vystoupení Maďarska z Varšavské smlouvy, zakončila sovětská invaze, jejímž následkem bylo 4000 mrtvých, 1000 pohřešovaných, 16 000 zraněných a 200 000 emigrantů. Reformní komunista Imre Nágy, který stál do té doby v čele strany, byl popraven (a rehabilitován až roku 1989).⁹³

Na druhé straně železné opony, ve Spojených státech, probíhala v 50. letech tzv. mccarthyáda, tažení proti skutečným i domnělým komunistům v USA, pojmenované tak podle senátora Josepha McCarthyho. Jak jsme již poznamenali, nedá se svým rozsahem zdaleka srovnávat s procesy v SSSR nebo jinde ve východním bloku, i tak však představuje problematickou kapitolu americké historie. Mccarthyáda se vyznačovala vyhrcovanou rétorikou, falšování důkazů, vyhrožování a vydírání svědků a skončilo rokem 1954, kdy chování McCarthyho odsoudil Senát Kongresu a McCarthyho kariéra tím prakticky skončila.⁹⁴ Během období mccarthismu došlo k vysoce kontroverzní popravě manželů Rosenbergových. Julius Rosenberg byl opravdu sovětský špión (u Ethel to však není jisté), nicméně fakt, že byli civilisté odsouzeni k trestu smrti z politických důvodů, vyvolal nesouhlas jak u části americké, tak světové veřejnosti – rozsudek odsoudil i Albert Einstein. Není bez zajímavosti, že proti němu protestovala i FBI, a to z důvodu, že chtěla od Rosenbergových informace o dalších sovětských špiónech v USA.⁹⁵

Další lidskoprávní problémy 50. let představovaly např. válka v Alžírsku, která zasáhla civilní obyvatelstvo a vedla k uprchlické vlně, na jejímž řešení se podílel Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR), Suezská válka, která vedla k nasazení sil OSN na egyptsko-izraelskou hranici nebo apartheid, který se začal uplatňovat v Jihoafrické republice (tehdy ještě Jihoafrické unii). V 60. letech to pak byly vietnamská válka nebo okupace Československa v roce 1968; zároveň ale docházelo k masivní dekolonizaci Afriky, rasové

⁹¹ Tehdy už se stát jmenoval Československá socialistická republika.

⁹² MALLOTA, P., Dokumentace popravených z politických důvodů v letech 1948-1989.

⁹³ MLEJNEK, J.; ŠUSTROVÁ, P., *Maďarské povstání v roce 1956*.

⁹⁴ Česká televize, *Joseph McCarthy – tažení proti komunistům se mu nakonec stalo osudným*.

⁹⁵ Česká televize, *Pravda o manželech Rosenbergových – Julius byl sovětský špión*.

desegregaci v USA⁹⁶ či rozvoji ženských práv – na počátek tzv. druhé vlny feminismu měla značný vliv kniha *Ženská mystika* (1963) od Betty Friedan, v němž tato kritizovala zdánlivě idylickou americkou společnost 50. století s extrémně vyhraněnými genderovými rolemi, sexismem, porodností na úrovni třetího světa a značnými omezeními pro kariéru žen.⁹⁷ V 60. letech zároveň etablovala tzv. nová levice, která čerpala z nejrůznějších myšlenkových a ideologických proudů (kulturního marxismu, postmodernismu, freudiánství, východních filozofií, transcendentalismu i díla J. J. Rousseaua) a která vytyčila lidská práva jako svůj hlavní cíl. Nová levice v 60. letech měla i své extrémní, násilné formy, ale její umírněnější podoba pronikla i do programů velkých levicových stran jako amerických demokratů.⁹⁸

V 70. letech vrcholila v Číně velká kulturní revoluce, v Jižní Americe byly naopak na vrcholu pravicové diktatury, navzájem podporované tzv. Operací Kondor; nejznámější je patrně Pinochetova diktatura v Chile. V Kambodži se dostali k moci Rudí Khmérové, kteří během let 1976-1979 vyvraždili třetinu obyvatelstva země. V Íránu proběhla islámská revoluce (1979), při níž byl autoritářský prozápadní šáh Muhammad Rezá Pahláví svržen a nahrazen ještě méně demokratickou islámskou teokracií. Roku 1973 napadly Egypt a Sýrie Izrael a proběhla tzv. jomkuppírská válka, v níž přes počáteční překvapení rychle zvítězil Izrael. Porážka nicméně přiměla prezidenta Sádát ke změně kurzu – na základě smluv v Camp Davidu mezi Izraelem a Egyptem, jejichž podepsání inicioval prezident Jimmy Carter (vl. 1977-1981), uznal Egypt Izrael a zástupci obou zemí – Anvar as-Sádát a Menachem Begin – byli oceněni Nobelovou cenou za mír, Sádát byl nicméně později zavražděn islamisty (stejný osud potkal později jiného zastávce arabsko-izraelského usmíření, premiéra Jicchaka Rabina, ten byl zavražděn roku 1995 židovským extremistou za podpis smluv z Osla). V Ženevě a Helsinkách proběhla Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, o níž bude ještě řeč v následující podkapitole.

⁹⁶ Nejvyšší soud USArazil přes padesát let zásadu „*separate but equal*” – podle ní jsou si běloši a černoši rovní, ale není nijak protiústavní, jsou-li tato etnika nuceně oddělena. Na americkém Jihu byly ještě v 50. letech 20. století oddělená místa pro černochoy v dopravních prostředcích i na dalších místech, stejně tak mohly státy umožnit nebo i nařídít, aby školy, univerzity a další instituce přijímaly pouze bělochoy. Tato ostudná kapitola amerických dějin skončila rozsudkem *Brown v. Board of Education of Topeka* (1954), v němž uznal NS stížnost černých studentů z Kansasu za oprávněnou.

⁹⁷ SOKAČOVÁ, L., *Významné ženy a hnutí v historii feminismu*.

⁹⁸ V roce 1968 byl nejnadějnějším kandidátem na demokratickou nominaci na prezidenta bratr bývalého prezidenta, Robert Kennedy, který kritizoval válku ve Vietnamu – nutno připomenout, že ji začal jiný demokrat, Lyndon B. Johnson. Kennedy byl však během kampaně zavražděn. Protiválečně naladěný byl i další demokratický kandidát, Eugene McCarthy. V roce 1972 kandidoval za demokraty na prezidenta liberálně-levicový senátor George McGovern, byl ale poražen Richardem Nixonem.

Po téměř celá 80. léta probíhala irácko-iránská válka, jejímž důsledkem byl asi milión mrtvých. Válka probíhala také v Afghánistánu, do něž vpadla vojska Sovětského svazu. Supervermoci se nepřímě střetly v Salvadoru, kde USA podporovaly pravicovou vojenskou vládu a Sovětský svaz levicové vzbouřence; výsledkem bylo podle OSN asi 75 tis. mrtvých. Tvrdý kurz, zavedený vůči Sovětskému svazu americkým prezidentem Ronaldem Reaganem a britskou premiérkou Margaret Thatcher, patrně uspořádal pád východního bloku (v 80. letech se nicméně i tak východní země potýkaly s velkými ekonomickými problémy: například Maďarsko mělo v roce 1989 největší dluh na světě⁹⁹, ekonomické problémy Sovětského svazu donutily Michaila Gorbačova vyhlásit program přestavby (perestrojky). Pád komunistických režimů v letech 1988-1989 a rozpad Sovětského svazu v roce 1991 vedly k liberalizaci Evropy a uvolnění celosvětového napětí, zároveň ale otevřel cestu pro značné množství národnostních a jiných konfliktů v následujících letech, které do té doby autoritářské vlády „držely pod pokličkou“¹⁰⁰.

Tento výčet zdaleka není úplný (cílem tohoto dokumentu není vyčerpávajícím způsobem shrnout historii studené války), slouží pouze k ilustraci kontextu, v němž došlo k vytvoření dalších lidskoprávních dokumentů a organizací.

5.3.3 Lidskoprávní kodifikace během studené války

V roce 1948 schválilo Valné shromáždění OSN Všeobecnou deklaraci lidských práv. Vypracovala ji komise pod vedením Eleanor Roosevelt, vdovy po prezidentovi USA Franklinu D. Rooseveltovi (v úřadu 1933-1945). Při hlasování ve Valném shromáždění čelil dokument kolem 1400 pozměňovacích návrhů – islámským zemím vadily zejména rovné postavení manželů a právo na volbu náboženského vyznání, západním zase katalog kulturních a sociálních práv. I tak ale hlasovalo 10. prosince 1948 padesát zemí pro rezoluci, žádná proti a osm se zdrželo. Šlo o první výlučně lidskoprávní mezinárodněprávní dokument a ač byla schválena jakožto rezoluce VS OSN a jakožto taková nebyla původně právně závazná, stala se základem pro mnoho dalších lidskoprávních dokumentů, které již měly formu mezinárodní smlouvy.¹⁰¹

⁹⁹ KUDLÁČEK, J., *Vývoj zadlužení Maďarska*, str. 17.

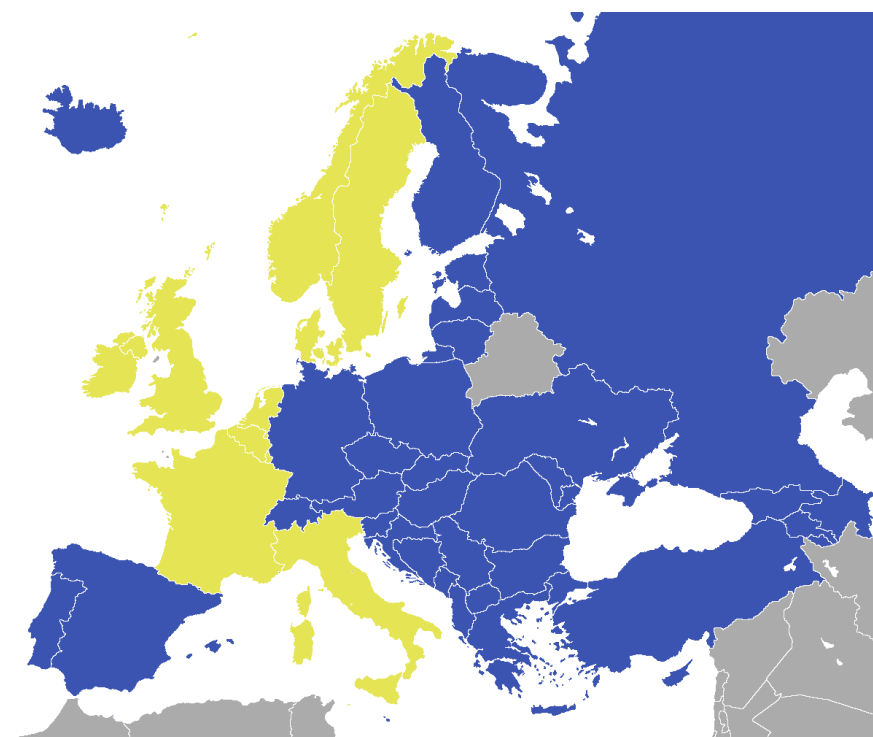
¹⁰⁰ Příklad budiž Jugoslávie, kterou kromě autoritářské (byť ne tak jako v zemích Varšavské smlouvy) vlády drželo pohromadě charisma Josipa Broze Tita (1892-1980). Od jeho smrti se vztahy mezi jihoslovanskými národy a též Albánci postupně zhoršovaly, až dospěly k sérii válek v letech 1992-1999.

¹⁰¹ Česká televize, *VS OSN přijalo Všeobecnou deklaraci lidských práv*.

Velmi významná lidskoprávní mezinárodní smlouva, která se odvolává na Chartu, je Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, zkráceně Úmluva o lidských právech. Jedná o smlouvu v rámci Rady Evropy, mezinárodní organizace, založené 5. května 1949. Rada Evropy¹⁰² se soustředí na ochranu demokracie, právního státu, lidských práv a mezinárodní kulturní spolupráci. Roku 1950 podepsali členové Rady Evropy výše zmíněnou Úmluvu a přidali se k ní později všechny další státy západní Evropy (státy východního bloku nebyly členy Rady Evropy, vstoupily do ní až po roce 1989, ČR roku 1993). Dnes jsou členy RE všechny státy Evropy¹⁰³ s výjimkou Vatikánu (který má pozorovatelský status) a Běloruska.

Obrázek 1: Členové Rady Evropy v roce 2008. Žluté zakladatelské státy, modré ty, které přistoupily později.

Zdroj: Wikimedia Commons

Od roku 1959 dohlíží na dodržování Úmluvy Evropský soud pro lidská práva; jeho rozsudky jsou pro státy závazné a jednotlivci se na něj mohou obracet přímo. Úmluva zaručuje široký výčet lidských práv jako právo na život, právo na spravedlivý proces, právo na respektování soukromého a rodinného života, svobodu projevu, myšlení, svědomí a náboženského vyznání a právo na ochranu majetku. Byla několikrát novelizována, součástí novel je i úplný zákaz trestu smrti.¹⁰⁴

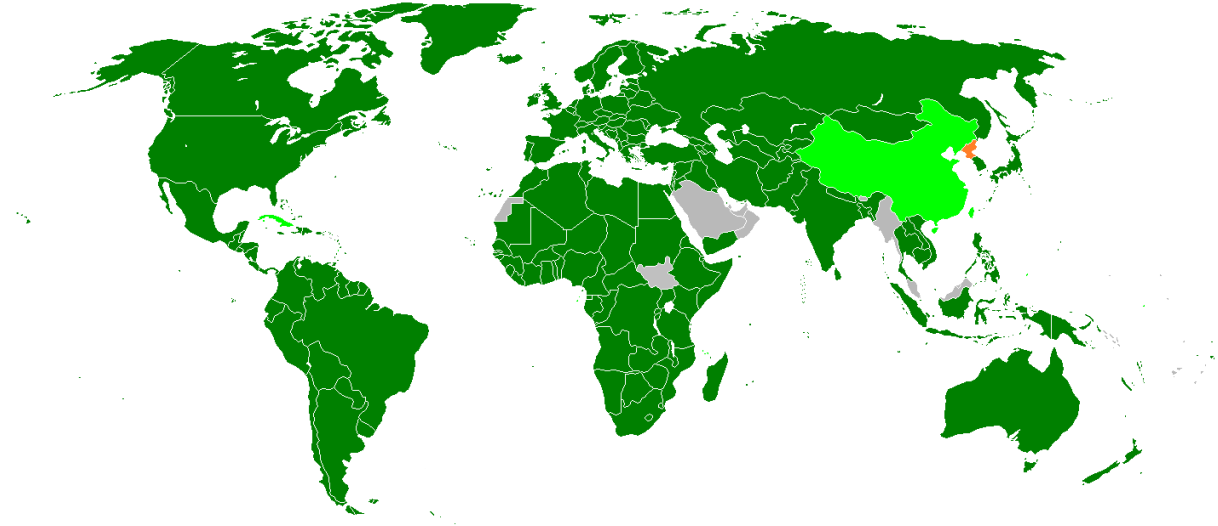
¹⁰² Nezaměňovat s dvěma orgány Evropské unie, Radou Evropské unie a Evropskou radou.

¹⁰³ Včetně Gruzie, Arménie a Azerbajdžánu, které se někdy počítají již do Asie.

¹⁰⁴ Evropský soud pro lidská práva, *Soud ve zkratce*.

Obrázek 2: Signatáři Mezinárodní paktu o občanských a politických právech, stav v roce 2013. Světlezelené státy jej podepsaly, ale neratifikovaly (neschválil je jejich parlament), KLR smlouvu ratifikovala, ale v roce 1997 se rozhodla od ní odstoupit.

Zdroj: Wikimedia Commons

V 60. letech navázala OSN na Chartu lidských práv dvěma mezinárodními smlouvami: Mezinárodním paktem o občanských a politických právech a Mezinárodním paktem o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Oba byly uzavřeny roku 1966 a vešly v platnost¹⁰⁵ roku 1976. Tyto smlouvy učinily ustanovení Charty závazné. Společně s ní se označují jako Mezinárodní pakt o lidských právech.¹⁰⁶

Pod záštitou OSN bylo od roku 1948 schváleno kolem šedesáti lidskoprávních smluv, které se týkaly řady konkrétnějších témat jako práv žen, pracovníků nebo imigrantů nebo zakazující různé formy diskriminace stejně jako rasovou segregaci (apartheid). Jejich přehled bude následovat ve druhé části dokumentu, stejně jako zmínka o Listině základních práv EU, neboť vešla v platnost teprve nedávno.

Mimo systém OSN pak nemůžeme nezmínit Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, která se konala roku 1975 v Ženevě a Helsinkách. Konference se zúčastnily státy Západu i Východu. Součástí závěrečného aktu, který podepsaly, byla i lidskoprávní ustanovení, která měla význam pro lidskoprávní hnutí v komunistických zemích; právě na základě závěrečného

¹⁰⁵ Mezinárodní právo nepoužívá stejnou terminologii jako vnitrostátní: platnost v mezinárodním právu je totéž co účinnost ve vnitrostátním, tedy způsobilost dané normy zakládat právní vztahy. Naopak ve vnitrostátním právu platnost znamená pouze to, že byla daná norma ústavní cestou schválena, účinná ještě být nemusí.

¹⁰⁶ Informační centrum OSN v Praze, *Lidská práva v datech*.

aktu helsinské konference např. vznikla československá Charta 77. KBSE měla periodický charakter, konference v Ženevě a Helsinkách byly počátkem série mezinárodních konferencí, v roce 1994 byla KBSE přetvořena na OBSE, Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Organisation for Co-Operation and Security in Europe, *History*.

Seznam zdrojů

ADAMOVÁ, Karolina. *Politická a právní učení novověku*. In: Kolektiv autorů Právnické fakulty UK. *Dějiny evropského kontinentálního práva*. 2. doplněné vydání. Praha: Linde, 2004. Str. 694-703.

ADAMOVÁ, Karolina. *Politická a právní učení vrcholného a pozdního středověku*. In: Kolektiv autorů Právnické fakulty UK. *Dějiny evropského kontinentálního práva*. 2. doplněné vydání. Praha: Linde, 2004. Str. 691-693.

ADORNO, Theodor W.; HORKHEIMER, Max. *Dialektika osvícenství*. Přeložili M. Hauser a M. Váňa. Praha, OIKOYMENH, 2009. 247 s.

AGAMBEN, Giorgio. *Homo sacer: Suverénní moc a pouhý život*. Přeložila Naděžda Bonaventurová. Praha: OIKOYMENH, 2011. 189 s.

ARENDTOVÁ, Hannah. *O revoluci*. Přeložil Daniel Štech. Praha: OIKOYMENH, 2012.

ARISTOTELES, *Politika I*. Přeložil Zdeněk Mráz. Praha: OIKOYMENH, 1999. 160 s.

ARISTOTELES, *Politika II*. Přeložil Zdeněk Mráz. Praha: OIKOYMENH, 2005. 232 s.

AURELIUS, AUGUSTINUS. *O boží obci – 1. a 2. díl*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2007. 888 s.

Bill of Rights. In: The U.S. National Archives and Records Administration. *National Archives* [on-line]. Dostupné on-line na:

<http://www.archives.gov/exhibits/charters/bill_of_rights_transcript.html>.

BURKE, Edmund. *Úvahy o revoluci ve Francii*. Přeložili Jana Ogrocká a Jiří Ogrocký. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997. 278 s.

ČEPELKA, Čestmír; ŠTURMA, Pavel. *Mezinárodní právo veřejné*. 2. vydání, v nakladatelství C. H. Beck první. Praha: C. H. Beck, 2008. 824 s.

Česká televize. *Joseph McCarthy – tažení proti komunistům se mu nakonec stalo osudným* [on-line]. 2. května 2014 [cit. 26. září 2014]. Dostupné on-line na:

<<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/174287-joseph-mccarthy-tazeni-proti-kunismu-se-mu-nakonec-stalo-osudnym/?mobileRedirect=off>>.

Česká televize. *Pravda o manželech Rosenbergových – Julius byl sovětský špión* [on-line]. 18. září 2008 [cit. 26. září 2014]. Dostupné on-line na:

<<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/29162-pravda-o-manzelech-rosenbergovych-julius-byl-sovetsky-spion/>>.

Česká televize. *VS OSN přijalo Všeobecnou deklaraci lidských práv* [on-line]. 10. prosince 2008 [cit. 29. září 2014]. Dostupné on-line na:

<<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/kalendarium/38517-vs-osn-prijalo-vseobecnou-deklaraci>>.

lidskych-prav/?mobileRedirect=off>.

DAVID, Vladislav; SLADKÝ, Pavel; ZBOŘIL, František. *Mezinárodní právo veřejné s kazuistikou*. 1. vydání. Praha, Leges, 2008.

DRULÁK, Petr. *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, 2003. 220 s.

Encyclopædia Britannica. *Hague Conventions* [on-line]. 28. srpna 2014 [cit. 25. září 2014].

Dostupné on-line na: <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/251644/Hague-Convention>>.

Evropský soud pro lidská práva. *Soud ve zkratce* [on-line]. Nedatováno [cit. 29. září 2014].

Dostupné on-line na: <http://www.echr.coe.int/Documents/Court_in_brief_CES.pdf>.

HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Přeložil Zdeněk Masopust. 4. vydání. Praha: Aleš Čeněk, 2008. 368 s.

HLAVAČKA, Milan. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 3: Novověk*. Autor koncepce řady dějepisných učebnic: Petr Čornej. Praha: SPN, 2007. 175 s.

HOBBS, Thomas. *Leviathan*. Praha: OIKOMENH, 2010. 516 s.

Informační centrum OSN v Praze. *Lidská práva v datech* [on-line]. © 2005 [cit. 29. září 2014]. Dostupné on-line na: <<http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=543>>.

Informační centrum OSN v Praze. *Nástroje na ochranu lidských práv – Další úmluvy* [on-line]. © 2005 [cit. 30. září 2014]. Dostupné on-line na: <<http://www.osn.cz/lidska-prava/?kap=6&subkap=31>>.

International Committee of the Red Cross. *150 Years of Humanitarian Action* [on-line]. © 2014 [cit. 25. září 2014]. Dostupné on-line na: <<https://www.icrc.org/eng/who-we-are/history/150-years/>>.

International Criminal Court. *The State Parties to the Rome Statute* [on-line]. © 1. května 2013 [cit. 1. října 2014]. Dostupné on-line na: <http://www.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/Pages/the%20states%20parties%20to%20the%20rome%20statute.aspx>.

JOCH, Roman. Legitimita režimu a postoj Západu k moci. *Občanský institut* [on-line]. © 18. února 2009 [cit. 23. září 2014]. Dostupné on-line na: <<http://www.obcinst.cz/legitimita-rezimu-a-postoj-zapadu-k-moci/>>.

KINCL, Jaromír; URFUS, Valentin; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. 386 s.

KLÍMA, Karel a kol. *Státověda*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. 415 s.

KOŁAKOWSKI, Leszek. *Main Currents of Marxism: The Founders, the Golden Age, the Breakdown*. Z polštiny do angličtiny přeložil P. S. Falla. New York: W. W. Norton & Company, 2005.

- KROGER, John R. The Philosophical Foundations of Roman Law: Aristotle, the Stoics, and Roman Theories of Natural Law. *Wisconsin Law Review*, 905/2004. Dostupné on-line na: <<http://www.heinonline.org.ezproxy.is.cuni.cz/HOL/Page?page=90>>.
- KUDLÁČEK, Jan. *Vývoj zadlužení Maďarska*. Praha: 2009. 41 s., 5 příloh. Bakalářská práce (Bc.). Vysoká škola ekonomická. Fakulta národohospodářská. Katedra hospodářské a sociální politiky. Dostupné on-line na: <http://www.vse.cz/vskp/15440_vyvoj_zadluzeni_madarska>.
- KUKLÍK, Jan; SELTENREICH, Radim. *Dějiny angloamerického práva*. Praha: Linde, 2007. *Listina základních práv a svobod*. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [on-line]. Dostupné on-line na: <<http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>>.
- LOUŽEK, Marek. Rousseau: předchůdce francouzské revoluce. *Revue politika* [on-line]. © 20. července 2008 [cit. 24. září 2014]. Dostupné on-line na: <<http://www.revuepolitika.cz/clanky/329/rousseau-predchudce-francouzske-revoluce>>.
- MACHIAVELLI, Niccolò. *Vladař*. Přeložil Josef Hajný. 4. vydání v Hajného překladu, v nakladatelství XYZ 1. Praha: XYZ, 2007. 203 s.
- MALLOTA, Petr. Dokumentace popravených z politických důvodů v letech 1948-1989. *Ústav pro studium totalitních režimů* [on-line]. © 2014 [cit. 26. září 2014]. Dostupné on-line na: <<http://www.ustrcr.cz/cs/dokumentace-popravenych-politicke-duvody-48-89>>.
- MALÝ, Karel a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přepracované vydání. Praha: Linde, 2003. 673 s.
- MLEJNEK, Josef; ŠUSTROVÁ, Petruška. Maďarské povstání v roce 1956. *Moderní dějiny* [on-line]. 16. ledna 2013 [cit. 26. září 2014]. Dostupné on-line na: <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/madarske-povstani-v-roce-1956/>>.
- NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra* [on-line]. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2011 [cit. 25. září 2014]. Dostupné on-line na: <http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/40/49/81/tak_pravil_zarathustra.pdf>.
- NISBET, Robert. *Politický konzervatismus: sen a realita*. Přeložil Jiří Pilucha. Praha: LEDA, 2011.
- NobelPrize.org. *Bertha von Suttner – Biographical* [on-line]. © 25. září 2014 [cit. 25. září 2014]. Dostupné on-line na: <http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1905/suttner-bio.html>.
- Organisation for Co-Operation and Security in Europe. *History* [on-line]. © 2014 [cit. 1. října 2014]. Dostupné on-line na: <<http://www.osce.org/who/history>>.
- Organization for Security and Co-Operation in Europe. *Human rights and fundamental freedoms* [on-line]. © 2014 [cit. 1. října 2014]. Dostupné on-line na: <<http://www.osce.org/odihr/108492>>.

Organizace spojených národů. *Charta Organizace spojených národů*. Dostupná on-line na: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/charta-organizace-spojenych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf>.

Österreichisches Rotes Kreuz. *150 Jahre Genfer Konventionen* [video]. © 21. srpna 2014 [cit. 25. září 2014]. Dostupné on-line na:

<https://www.youtube.com/watch?v=ROeV0rnXPVQ&feature=youtu.be>.

PLATÓN. *Ústava*. Páté, opravené vydání. Praha: OIKOYMENH, 2014. 428 s.

POPPER, Karl. *Otevřená společnost a její nepřátelé I*. Praha: OIKOYMENH, 2011. 356 s.

SOKAČOVÁ, Linda. Významné ženy a hnutí v historii feminismu – kapitola z nové knihy od Nesehnutí ABC feminismu. *Feminismus.cz: názorový portál současného feminismu* [on-line]. 4. červen 2004 [cit. 26. září 2014]. Dostupné on-line na:

<http://www.feminismus.cz/cz/clanky/vyznamne-zeny-a-hnuti-v-historii-feminismu-kapitola-z-nove-knihy-od-nesehnuti-abc-feminismu>.

Stanford Encyclopedia of Philosophy. *Jean Bodin* [on-line]. © 7. září 2014 [cit. 23. září 2014]. Dostupné on-line na: <http://plato.stanford.edu/entries/bodin/#4>.

Stanford Encyclopedia of Philosophy. *Jean Jacques Rousseau* [on-line]. © 27. září 2010 [cit. 24. září 2014]. Dostupné on-line na: <http://plato.stanford.edu/entries/rousseau/#Pol>.

Stanford Encyclopedia of Philosophy. *Thomas Hobbes* [on-line]. © 4. února 2013 [cit. 23. září 2014]. Dostupné on-line na: <http://plato.stanford.edu/entries/hobbes/>.

TOMUSCHAT, Christian. The Legacy of Nurnberg. *Journal of International Criminal Justice*, 4 (2006), str. 830-844. Dostupné on-line na:

<http://faculty.maxwell.syr.edu/hpschmitz/PSC354/PSC354Readings/TomuschatLegacyNuremberg.pdf>.

TRETERA, Jiří Rajmund. *Právní dějiny církví od 6. století do 20. století*. In: Kolektiv autorů Právnické fakulty UK. *Dějiny evropského kontinentálního práva*. 2. doplněné vydání. Praha: Linde, 2004. Str. 125-168.

Top partneři

Generální partner
Modelu OSN

Hlavní partner
Modelu OSN

Hlavní partner Modelu NATO

Ministerstvo zahraničních věcí
České republiky

Model NATO is co-sponsored by
the North Atlantic Treaty Organization

Hlavní partner Modelu EU

Partner konference

Univerzitní
partner

Partner zahájení

Partner jednání

Partneři Modelů

Mediální partneři

Hlavní mediální partner

Hlavní mediální partner

Partner Chronicle

**Asociace
pro mezinárodní
otázky**
Association
for International
Affairs

Pražský studentský summit
projekt Asociace pro mezinárodní otázky